Isaac Asimov

Bufonul

În literatura de ficţiune ştiinţifică românească, primele povestiri despre roboţi, cu adevărat remarcabile, sînt scrise de Dorel Dorian, prin anii '60. Rînd pe rînd, înaintînd către anul de apariţie al acestei prime culegeri româneşti de povestiri pe tema robot-calculator, au trimis la tipar întîmplări cu roboţi inteligenţi: A. Rogoz, R. Bărbulescu şi G. Anania, Şt. Nicolici, S. Sighişanu, I. M. Ştefan, I. Mînzatu, M. Opriţă, V. Bugariu, Vl. Colin, M. Şerbănescu, D. Cocoru, R. Honga, I. I. Iosif, T. Filipaş, M. Luca, G. Ceauşu, Gh. Păun, R. Haritonovici, Cr. T. Popescu, Al. Ungureanu, D. Ungureanu, Rodica Bretin, L. Oprea, Ov. Bufnilă, M. L. Goga, C. Ionescu, S. Genescu, – lista este în creştere zilnică, pe măsura ce calculatoarele şi roboţii româneşti îşi cîştigă locul în întreprinderile şi instituţiile noastre, oferindu-ne – contra kilowaţi şi întreţinere calificată – neprecupeţitul lor ajutor şi, în acelaşi timp, contribuind la civilizarea tehnologică a societăţii noastre.

… Aşa că – revenind la primele rînduri ale pledoariei mele – nu-mi fac probleme: cercetătorii ştiinţifici şi industria, scriitorii de anticipaţie şi editurile au pus umăr la umăr pentru a înlătura complexele Frankenstein şi Taylor şi au reuşit: calculatorul de acum al copiilor mei şi roboţii inteligenţi din societatea de mîine condusă de fiii şi fiicele noastre sînt/vor fi unelte sigure, solide şi cu categorică perspectivă. Căci ajutat de ele *Homo cosmicus* va porni – a pornit deja – în formidabilul său salt către abisurile lumii atomice şi necuprinsele poteci din afara planetei.

ALEXANDRU MIRONOV

Oare se poate alcătui o antologie de science fiction consacrată roboţilor şi maşinilor cibernetice fără Isaac Asimov? Nu, nici vorbă. Ba, dimpotrivă, considerăm că orice antologie care se respectă nu poate începe decît cu Doc. Asimov. Iar noi, pentru a ne spori şi mai mult şansele de „respectabilitate”, i-am ales chiar două povestiri.

Dar cine mai este şi acest Doc Asimov? s-ar putea întreba, puţin mirat, cititorul obişnuit, care nu şi-a prea bătut capul, pînă acum, cu această atît de controversată literatură ştiinţifico-fantastică.

Ei bine, Iasac Asimov este astăzi o adevărată instituţie, un fel de monument naţional american. Doctorul cel bun, cum le place americanilor să-l numească, s-a născut în 1920. Dotat cu o inteligenţă sclipitoare şi o memorie prodigioasă (mărturiseşte că-şi poate aminti instantaneu orice cuvînt citit vreodată), tînărul Asimov urmează cursurile Universităţii Columbia şi, în 1948, obţine doctoratul în biochimie. Lucrează pentru o vreme ca cercetător în domeniul chimiei organice, apoi obţine catedra de biochimie la University School of Medicine din Boston.

A început să scrie foarte de timpuriu; la 19 ani îşi vede publicată prima povestire SF, iar doi ani mai tîrziu atrage atenţia asupra talentului său cu o nuvelă de excepţie – *Căderea nopţii* (apărută şi în româneşte, la Editura Politică, în antologia *Nici un zeu in cosmos*). Deşi din 1958 îşi abandonează cariera universitară pentru a deveni scriitor profesionist, nu-şi va abandona, în schimb, activitatea ştiinţifică şi va tipări, cu regularitate, cursuri universitare şi lucrări de popularizare în mai toate domeniile – biochimie, antropologie, fizică, astronomie, matematică... De altfel, nici un domeniu al cunoaşterii nu i se pare inabordabil şi,

printre cele peste trei sute de cărţi publicate pînă acum, se pot întîlni titluri atît de diverse precum *Ghidul lui Asimov în opera lui Shakespeare*, sau *ABC-ul spaţiului*.

În domeniul creaţiei literare SF – dragostea dintîi şi care s-a dovedit şi cea mai statornică (recent, îşi intitula introducerea la o cunoscută enciclopedie cu declaraţia patetică „Science fiction, I love You”) – Asimov a rotunjit două cicluri impresionante: cel al Imperiului Galactic şi cel al Povestirilor cu roboţi.

Ciclul Imperiului Galactic – amplă frescă a societăţii omeneşti din pragul mileniului 47 – cuprinde, în primul rînd, tetralogia Fundaţiei (*Fundaţia* – 1951, *Fundaţia şi Imperiul* – 1952, *A doua Fundaţie* – 1953, *Marginea Fundaţiei* – 1981), precum şi o serie de romane a căror acţiune se desfăşoară pe acelaşi fundal al Imperiului din Trantor: *O piatra pe cer* (1950) – apărută şi în româneşte, *Stele ca pulberea* (1951) şi *Curenţii spaţiului* (1952).

La fel de celebru (ciclul Imperiului Galactic a fost încununat, în 1966, cu „Premiul Hugo” pentru cel mai bun ciclu din toate timpurile) este şi ciclul de povestiri şi romane consacrat roboţilor pozitronici. Aici vom găsi, formulate pentru prima oară, celebrele legi ale roboticii, un fel de cod etic al maşinilor inteligente. Din acest ciclu fac parte culegerile de povestiri *Eu, robotul* (1950) – apărut şi în româneşte – *Restul roboţilor* (1964), precum şi trilogia: *Peşterile de oţel* (1954), *Soarele gol* (1957) – tradus şi la noi – şi *Robotul Aurorei* (1983).

Povestirile alese de noi aparţin şi ele acestui ciclu. Deşi complet diferite ca mod de realizare ele pot fi considerate, împreună, ca două creaţii de vîrf ce mustesc de imaginaţie, umor şi – paradoxal pentru texte povestind întîmplări din viaţa roboţilor şi a calculatoarelor – de un profund mesaj umanist.

*

Poate că cei familiarizaţi cu povestirile asimoviene din

Eu*, Robotul* vor găsi subiectul povestirii de faţă cel puţin surprinzător. Vă asigurăm ca nu este cazul să vă alarmaţi pentru că personalitatea sa enciclopedică, de care am mai vorbit, s-a manifestat cu acelaşi har şi talent şi în domeniul umorului.

Fire veselă şi optimista, Asimov a apreciat întotdeauna umorul de bună calitate. De altfel în toate lucrările sale dovedeşte un remarcabil simţ al umorului. „De cînd mă ştiu”, mărturiseşte într-un eseu autobiografic, „am ascultat şi am spus cu plăcere bancuri”. Asemeni Marelui Maestru Meyerhof din povestire, Asimov este un rezervor inepuizabil de bancuri, calambururi, limerick-uri pe care, din cînd în cînd, le adună în cîte un volum. Şi veţi vedea, aşadar, că nu se poate găsi un pămîntean mai potrivit care, împreună cu supercalculatorul, să încerce să dea de „originea bancurilor”...

***

Noel Meyerhof consultă lista pe care şi-o pregătise şi alese cu ce să înceapă. Ca de obicei, se bizuia mai ales pe intuiţie.

Maşina din faţa lui îl reducea la proporţiile unui pitic, deşi ceea ce se vedea nu era decît o părticică infimă din trupul ei. Pe Meyerhof însă faptul nu-l impresiona. Vorbi cu siguranţa de sine a celui care se ştie stăpîn absolut:

— Johnson se întoarce inopinat acasă dintr-o călătorie de afaceri şi-şi găseşte nevasta în braţele celui mai bun amic. Trăgîndu-se stupefiat înapoi, zice: „Max! Eu sînt căsătorit cu doamna şi e de *datoria* mea să... Dar tu?...”

Bun, îşi spuse Meyerhof, şi-acum să lăsăm asta să se scurgă în pîntecele maşinii şi să se distileze.

— Salut, răsună o voce în spatele lui. Meyerhof şterse sunetul celor două silabe şi trecu pe neutru circuitul cu care lucra. Apoi se întoarse şi spune:

— Lucrez. Nu ştii să baţi la uşă?

Nu zîmbi, cum îl întîmpina de obicei pe Timothy Whistler, unul dintre analiştii-şefi şi colaboratorii săi cei mai apropiaţi, ci se încruntă ca şi cînd ar fi fost deranjat de-un străin. Expresia de iritare îi aşternu pe faţa uscăţivă un păienjeniş de riduri care păreau că se prelungesc pînă la rădăcina părului, zburlindu-l parcă mai mult ca oricînd.

Whistler ridică din umeri. Pumnii înfipţi în buzunare întinseră în cute drepte, verticale, pînza halatului său alb.

— Am bătut, dar n-ai răspuns. Becul roşu nu era aprins.

Meyerhof mormăi ceva nedesluşit. Nu era numai asta. Noul proiect ajunsese să-l preocupe atît de intens încît pierdea din vedere micile amănunte. Dar, pe de altă parte, nu-şi putea reproşa mare lucru. Era vorba de ceva important.

De ce era important, nu ştia, fireşte. Se întîmpla rar ca Marii Maeştri să ştie. Asta le conferea calitatea de Mari Maeştri: faptul că erau capabili să depăşească limitele raţiunii. Cum altfel ar fi putut mintea umană să se măsoare cu Multivac, gigantul de raţiune „solidificată”, lung de zece mile, cel mai complex computer construit vreodată?

— Lucrez, repetă el. Ai ceva important?

— Nimic urgent. Sînt cîteva lacune în răspunsul referitor la hiperspaţiu... (Whistler se legănă de pe-un picior pe altul şi arboră o expresie exagerată de îndoială.) Zici că *lucrezi*?

— Exact. Ai ceva împotrivă?

Whistler îşi plimbă privirea de la un capăt la celălalt al micii încăperi înţesate cu module peste module de relee, care alcătuiau acest mic compartiment al Multivacului.

— Dar... nu-i nimeni aici.

— Cine-a zis că e, sau c-ar trebui să fie?

— Păi, parcă povesteai una dintre poantele dumitale...

— Ei şi?

Whistler se sili să zîmbească.

— Doar nu-i spuneai un banc Multivacului?

Meyerhof se crispă.

— De ce nu?

— Chiar asta făceai?

— Da.

— De ce?

Meyerhof îl măsură cu privirea.

— Nu-s obligat să-ţi dau socoteală. Nu-s obligat să dau socoteală nimănui.

— Dumnezeule, bineînţeles că nu. Am întrebat din curiozitate, atîta tot… (Privi din nou împrejur, apoi se încruntă.) Mă rog, dacă lucrezi, o să plec.

— Chiar te rog, spuse Meyerhof.

Aşteptă ca Whistler să iasă, apoi apăsă furios pe butonul care aprindea becul roşu de la intrare.

Începu să se plimbe de colo-colo, încercînd să se calmeze. Să-l ia dracu pe Whistler! Să-i ia dracu pe toţi! Pentru că nu-şi dădea osteneala să păstreze faţă de toţi tehnicienii, faţă de toţi analiştii şi mecanicii ăştia distanţa care se cuvenea, pentru că-i trata de parcă şi ei ar fi fost artişti şi creatori, credeau că-şi pot permite orice.

Nici măcar un banc nu-s în stare să spună ca lumea! gîndi îndîrjit.

Şi-şi reaminti instantaneu problema care-l preocupa. Se aşeză din nou în faţa pupitrului. Să-i ia dracu pe toţi!

Reconecta circuitul maşinii şi spuse:

— În timp ce vaporul se luptă cu marea agitată de hulă, stewardul se opreşte pe punte şi priveşte plin de compasiune pasagerul cramponat de balustradă, a cărui poziţie şi privire aţintită spre adîncuri sînt întruchiparea suferinţei celei mai crîncene. Bătîndu-l uşor pe umăr, omul din echipaj îi spune cu blîndeţe: „Curaj, domnule, ştiu că pare groaznic, dar nimeni n-a murit din rău de mare”. Pasagerul întoarce spre el faţa albă ca varul şi rosteşte cu voce stinsă: „Nu spune asta, prietene. Pentru numele lui Dumnezeu, nu spune asta. Numai speranţa morţii mă mai

ţine în viaţă”.

*

Deşi preocupat, Timothy Whistler zîmbi şi salută cu un uşor semn din cap cînd trecu prin faţa biroului secretarei. Femeia îi întoarse zîmbetul.

O secretară umană, gîndi el, însemna o prezenţă arhaică în lumea computerizată a secolului XXI. Pe de altă parte, însă, părea firesc ca o asemenea funcţie să supravieţuiască tocmai aici, în citadela ciberneticii, în inima giganticei corporaţii mondiale care deţinea Multivacul. Cu uriaşul calculator acoperind orizontul, utilizarea unor computere inferioare pentru activităţi minore ar fi fost un gest de prost gust.

Cînd intră în biroul lui Abram Trask, reprezentantul oficial al guvernului îşi întrerupse ritualul solemn al aprinderii pipei. Ochii săi negri săgetară în direcţia vizitatorului.

— A, Whistler! Ia loc, ia loc.

Whistler se aşeză.

— Cred că s-a ivit o problemă, Trask.

Trask schiţă un zîmbet.

— Sper că nu una tehnică. Nu-s decît un politician ignorant. (Era una din expresiile lui favorite.)

— E vorba de Meyerhof.

Trask se afundă brusc în scaun şi afişă un aer profund nefericit.

— Eşti sigur?

— Destul de sigur.

Whistler înţelegea prea bine indispoziţia subită a interlocutorului său. Trask era funcţionarul guvernamental acreditat pe lîngă Divizia Computere şi Automatizare a Departamentului de Interne. Avea în sarcină problemele referitoare la sateliţii umani ai Multivacului, întocmai cum sateliţii cu pregătire tehnică aveau în sarcină problemele legate de Multivac însuşi.

Dar un Mare Maestru era mai mult decît un simplu satelit.

Mai mult chiar decît o simplă fiinţă umană.

Încă din prima perioadă a istoriei Multivacului devenise evident că punctul nevralgic era procedura de interogare. Multivac putea să rezolve problemele omenirii, *toate* problemele, *dacă*... dacă i se puneau întrebări semnificative. Dar, pe măsură ce cunoştinţele se acumulau într-un ritm din ce în ce mai rapid, găsirea unor asemenea întrebări devenea din ce în ce mai dificilă.

Numai raţiunea nu era suficientă. Pentru a formula întrebările potrivite era nevoie de o intuiţie ieşită din comun, de facultăţi asemănătoare (dar superioare) celor pe care le posedau marii maeştri ai şahului. Era nevoie de o minte aidoma celei care este capabilă, în cîteva minute, să aleagă cea mai bună mişcare dintre miliardele de mişcări posibile pe o tablă de şah.

Trask se foi în scaun.

— Şi, ce-a făcut Meyerhof?

— A introdus un program de interogare care mă nelinişteşte.

— Ei asta-i! Atîta tot? Nu poţi împiedica un Mare Maestru să pună în aplicare orice procedură de interogare crede el de cuviinţă, Whistler. Nici dumneata, nici eu nu sîntem competenţi să judecăm valoarea întrebărilor sale, după cum sînt sigur că ştii prea bine.

— Ştiu. Fireşte ca ştiu. Dar îl ştiu şi pe Meyerhof. Dumneata îl cunoşti personal?

— Dumnezeule mare, nu. Cine ajunge să cunoască personal un Mare Maestru?

— N-o lua aşa, Trask. Sînt oameni de care-ar trebui să ne fie milă. Te-ai gîndit vreodată ce-nseamnă să fii Mare Maestru? Să ştii că-n toată lumea nu mai sînt decît vreo zece ca tine? Să ştii că nu se descoperă decît unul sau doi la o generaţie? Să ştii că lumea depinde de tine, că mii de matematicieni, de logicieni, de psihologi, de fizicieni se bizuie pe tine?

Trask ridică din umeri şi murmură:

— Dumnezeule mare, eu m-aş simţi stăpînul lumii...

— N-aş crede, replica nerăbdător analistul-şef. Nu se simt stăpînii nimănui. N-au pe nimeni cu care să vorbească de la egal la egal. Se simt complet izolaţi. Ascultă: Meyerhof nu lasă să-i scape nici o ocazie de a se afla în societate. Nu e căsătorit, fireşte, nu bea, n-are deloc o natura sociabilă... Totuşi, îşi dă silinţa să fie mereu printre oameni pentru că are nevoie de asta. Şi ştii ce face cînd se află în compania noastră, adică măcar o dată pe săptămînă?

— Habar n-am, răspunse omul guvernului. Toate astea-s noi pentru mine.

— Face pe bufonul.

— Poftim?!

— Spune bancuri. Bancuri bune. E formidabil. Orice banc, cît de vechi, cît de răsuflat, devine irezistibil cînd îl auzi din gura lui. Ştie să spună bancuri. E un talent.

— Înţeleg. Păi, foarte bine...

— Sau foarte rău. Bancurile astea sînt importante pentru el. (Whistler îşi sprijini coatele pe biroul lui Trask şi începu să-şi roadă o unghie de la degetul mare, privind în gol. Apoi reluă:) Meyerhof e deosebit, ştie că e deosebit şi bancurile pe care le povesteşte reprezintă pentru el unicul mod în care simte ca ne poate determina pe noi, oamenii obişnuiţi, să-l acceptam. Ne distrăm, rîdem în hohote, îl batem pe umăr şi uităm că e Mare Maestru. Bancurile sînt singura lui legătură cu noi, ceilalţi.

— Tot ce-mi spui e foarte interesant. Nu te ştiam atît de bun psiholog. Dar care-i necazul?

— Necazul? Ce crezi că s-ar întîmpla dacă Meyerhof ar ajunge în criză de bancuri?

Reprezentantul guvernului îl privi nedumerit.

— Cum adică?

— Dacă ar începe să se repete? Dacă publicul său ar începe să rîdă cu mai puţina poftă sau n-ar mai rîde deloc?

Bancurile sînt tot ce-l leagă de noi. Fără ele, ar rămîne singur şi, în situaţia asta, ce s-ar întîmpla cu el? Nu uita, Trask, că Meyerhof este unul dintre cei vreo zece oameni de care omenirea nu se poate dispensa. Nu putem îngădui să păţească vreun accident. Şi nu mă refer numai la aspectul fizic. Nu putem îngădui nici măcar să fie nefericit. Cine ştie dacă asta nu i-ar afecta intuiţia...

— Şi? A început să se repete?

— Nu mi separe, dar am impresia că el aşa crede.

— Pe ce te bazezi?

— L-am surprins spunîndu-i bancuri Multivacului.

— Aiurea!

— Să fi fost doar o întîmplare? Am intrat pe nepusă masă şi m-a dat afară. Era furios. De obicei e destul de amabil. Nu mi se pare deloc în regulă faptul că intrarea mea nedorită l-a deranjat într-atît. Ce-i sigur însă este că-i spunea un banc computerului şi sînt convins că bancul făcea parte dintr-o serie.

— Dar în ce scop?

Whistler dădu din umeri şi-şi frecă bărbia cu dosul mîinii.

— M-am gîndit şi la asta. Cred că încearcă să acumuleze un stoc de glume în memoria Multivacului, ca apoi să obţină variante noi. Înţelegi la ce mă refer, nu? E pe cale să conceapă un fel de bufon mecanic, în aşa fel încît să aibă la dispoziţie un număr infinit de bancuri şi să scape de obsesia că ele s-ar putea vreodată epuiza.

— Dumnezeule mare!

— Obiectiv vorbind, n-ar fi nimic rău în asta, dar consider îngrijorător faptul că un Mare Maestru începe să utilizeze Multivacul pentru a-şi rezolva probleme personale. Toţi Marii Maeştri prezintă o oarecare instabilitate mentală inerentă şi trebuie să fie supravegheaţi. Poate că Meyerhof începe să se apropie de limita dincolo de care un Mare Maestru este iremediabil pierdut.

Trask întrebă cu voce egală:

— Şi ce crezi c-ar trebui să fac eu?

— Să verifici ipoteza mea. Sînt poate prea legat de el pentru a-l judeca bine şi, oricum, aprecierea oamenilor nu-i specialitatea mea. Dumneata eşti politician; problema e mai degrabă de competenţa dumitale.

— Problema oamenilor, poate. Dar nu şi cea a Marilor Maeştri.

— Şi ei tot oameni sînt. Pe de altă parte, cine să se ocupe de asta?

Trask începu să bată cu degetele în tăblia biroului.

— Presupun că eu trebuie să mă ocup, rosti el în cele din urmă.

*

— Un flăcău de la ţară, i se adresă Meyerhof Multivacului, culegea flori de cîmp pentru drăguţa lui cînd, deodată, se pomeneşte la cîţiva metri de un taur care, privindu-l ţintă, începe să rîcîie cu copita pămîntul, într-un mod ameninţător. Zărind un fermier care stătea rezemat de partea cealaltă a unui gard destul de îndepărtat, flăcăul strigă spre el: „Hei, taică, nu-i nici un pericol cu taurul ăla de colo?” Cîntărind cu un ochi critic situaţia, fermierul azvîrle un scuipat din colţul gurii şi răspunde: ,,Cu tauru' nu-i pericol defel”. Apoi, după alt scuipat, adaugă: ,,Da' nu şi cu mătăluţă, bag seama”.

Meyerhof se pregăti să treacă la următoarea glumă, cînd primi convocarea.

De fapt, nu era chiar convocare. Nimeni nu *convoacă* un Mare Maestru. Era un mesaj prin care i se comunica faptul că Şeful Diviziei, Trask, dorea foarte mult să-l vadă pe Marele Maestru Meyerhof, dacă Marele Maestru Meyerhof putea să-i acorde cîteva minute din timpul său preţios.

Meyerhof ar fi putut să ignore liniştit mesajul şi să-şi vadă de treabă. Nu era obligat să se supună regulamentelor de ordine interioară.

Pe de altă parte însă, dacă ar fi procedat astfel, Trask ar

fi continuat să-l sîcîie – oh, cu deosebit respect, fireşte, dar ar fi continuat să-l sîcîie.

Aşa că bloca circuitele adecvate ale Multivacului, aprinse becul roşu care oprea intrarea în laborator în absenţa lui şi plecă spre biroul lui Trask.

*

Trask tuşi. Se simţea uşor intimidat de expresia înverşunată de pe chipul vizitatorului său.

— Spre marele meu regret, Maestre, n-am avut pînă acum ocazia să ne cunoaştem.

— V-am transmis rapoarte, replică sec Meyerhof.

Trask se întrebă ce se afla înapoia acelor ochi inteligenţi, scăpărători. Era dificil să şi-l imagineze pe Meyerhof, cu faţa lui prelungă, cu părul negru ţepos şi aerul său iritat, abandonîndu-şi severitatea pentru a spune bancuri.

— Nu prin rapoarte se pot cunoaşte oamenii. Am… am auzit că posedaţi o minunată rezervă de anecdote.

— Sînt un bufon, domnule. Asta-i expresia care se foloseşte. Bufon.

— Nimeni nu v-a calificat astfel, Maestre. Mi s-a spus doar că…

— Dă-i dracului! Nu-mi pasă ce v-au spus. (Se apleca brusc deasupra biroului lui Trask şi-şi îngustă ochii.) Vreţi să vă spun un banc?

— Sigur că da, neapărat, se grăbi să răspundă reprezentantul guvernului, străduindu-se să para cordial.

— Bun. Poftiţi un banc: Doamna Jones îşi aruncă privirea pe bileţelul ieşit din cîntarul-oracol automat pe care s-a urcat soţul ei după ce a introdus un bănuţ. „George”, zice ea, „aici scrie că eşti tandru, inteligent, destoinic, clarvăzător şi că placi femeilor”. Apoi, întorcînd tichetul, adăugă: „Se-nşeală pînă şi-n privinţa greutăţii”.

Trask izbucni în rîs. Nici dac-ar fi vrut n-ar fi putut să nu rîdă. Deşi poanta era previzibilă, naturaleţea cu care Meyerhof reprodusese întocmai dispreţul batjocoritor din

vocea femeii şi grimasa pe care-o mimase pentru a sublinia aciditatea replicii provocasem instantaneu hazul politicianului.

— Ce-i de rîs? întrebă brusc Meyerhof.

Trask conteni din rîs.

— Poftim?

— Am întrebat, ce-i de rîs în asta? De ce rîdeţi?

— Păi, se strădui să explice Trask, ultimă frază aruncă o lumină nouă asupra celor dinainte. Caracterul neaşteptat al...

— Esenţialul, îl întrerupse Meyerhof, este că am înfăţişat un soţ umilit de soţia sa; o căsătorie ratată, în care soţia este încredinţată că soţul nu posedă nici o calitate. Dar pe dumneavoastră chestia asta vă face să rîdeţi. Dacă aţi fi în locul soţului aţi găsi că-i hazliu?

Stătu o clipă pe gînduri, apoi zise:

— Să-ncercăm alt banc: Abner stă la căpătîiul soţiei sale, plîngînd cu sughiţuri. Soţia, pe patul de moarte, îşi adună ultimele puteri şi se ridică într-un cot: „Abner”, şopteşte ea, „nu vreau să ajung înaintea lui Dumnezeu fără a-mi fi mărturisit păcatul”. „Lasă”, murmură tulburat soţul, „lasă, draga mea. Culcă-te, stai liniştită”. „Nu pot”, suspină ea.,Trebuie să-ţi spun, altfel sufletul meu nu-şi va găsi niciodată odihna. Ţi-am fost necredincioasă, Abner. Te-am înşelat. Chiar în această casă, acum mai puţin de-o lună...” „Ştiu, scumpa mea”, răspunde Abner cu voce blîndă, „ştiu tot. Altfel de ce te-aş fi otrăvit?”

Trask încercă din răsputeri să rămînă sobru, dar nu izbuti pe de-a-ntregul. Îşi înăbuşi imperfect chicotul.

Meyerhof spuse:

— Va să zică şi asta-i de rîs. Adulter. Crimă. Numai lucruri hazlii.

— Ei drăcie, protesta Trask, dar s-au scris cărţi care analizează umorul.

— Într-adevăr. Am citit şi eu destule. Ba pe cele mai

multe le-am citit şi Multivacului. Dar autorii acestor cărţi nu emit decît presupuneri. Unii susţin că rîdem fiindcă ne simţim superiori personajelor din anecdote. Alţii pretind că-i vorba de descoperirea bruscă a unei incongruităţi, sau de slăbirea bruscă a unei tensionări, sau de reinterpretarea bruscă a unor evenimente. Chiar atît de simplu să fie? Diverse persoane rîd la diverse bancuri. Nu există glumă universală. Unii nu rîd la nici un fel de glume. Important însă e faptul că omul este singurul animal înzestrat cu simţul umorului, singurul animal care rîde.

— Am înţeles, zise deodată Trask. Încercaţi să analizaţi umorul. Acesta-i motivul pentru care transmiteţi o serie de bancuri Multivacului.

— Cine v-a spus asta?... Ah, Whistler, bineînţeles, îmi amintesc. M-a surprins în timp ce lucram. Şi?

— Nimic.

— Aveţi vreo obiecţie cu privire la dreptul meu de a adăuga orice cred de cuviinţă fondului general de cunoştinţe al Multivacului sau de a pune orice întrebare doresc?

— Nicidecum, răspunse prompt Trask. De altfel nu mă îndoiesc că asta va deschide calea pentru noi analize de un deosebit interes pentru psihologi.

— Hm... Poate. Dar ceea ce mă frămîntă pe mine este ceva mai important decît o analiză generală a umorului. Vreau să pun o anumită întrebare. De fapt, două întrebări.

— Şi anume?

Trask se întrebă dacă Marele Maestru avea să-i răspundă. Ştia că n-ar fi putut să-l oblige, dacă el refuza.

Dar Meyerhof spuse:

— Prima întrebare e: de unde vin bancurile?

— Ce?!

— Cine le inventează? Uite ! Cu vreo lună în urmă am fost la o petrecere. S-au povestit o mulţime de bancuri. Ca de obicei, pe cele mai multe le-am spus eu şi, ca de obicei,

nătărăii s-au prăpădit de rîs. Poate că bancurile le-au stîrnit într-adevăr hazul sau poate c-au vrut doar să-mi facă plăcere. În orice caz, un individ şi-a permis să mă bată pe umăr şi să-mi spună: „Meyerhof, ştii mai multe bancuri decît oricare ins pe care l-am cunoscut vreodată”. Sînt sigur că spunea adevărul, dar remarca m-a pus pe gînduri. Nu ştiu cîte sute sau poate mii de bancuri am povestit în viaţa mea, dar fapt e că n-am inventat nici unul. Nici măcar unul singur. N-am făcut altceva decît să le reproduc. Singura mea contribuţie este povestitul. Fie că le auzisem de la alţii, fie că le citisem. Dar nici cei de la care le-am auzit, nici cei care le-au scris nu le-au creat ei. N-am întîlnit pe nimeni care să pretindă c-a inventat un banc. Toată lumea spune: „Am auzit una bună” sau „Ştii bancul cu...?” *Toate bancurile sînt vechi!* Acesta-i şi motivul decalajului lor social. Bancurile pe tema răului de mare, de pildă, continuă să circule, deşi răul de mare a devenit uşor de prevenit în zilele noastre şi nu-l mai resimte nimeni. Sau bancurile cu cîntare-oracol automate, ca bancul pe care vi l-am spus adineaori, deşi asemenea maşini nu se mai găsesc decît în magazinele de antichităţi. Deci, cine inventează bancurile?

— Va să zică *asta* vreţi să descoperiţi? întrebă Trask şi fu cît pe ce să adauge: „Dumnezeule mare, dar cui îi pasă?” Se stăpîni însă la timp. Întrebările unui Mare Maestru erau întotdeauna semnificative.

— Bineînţeles că asta vreau să descopăr. Să privim altfel problema. Nu numai că bancurile sînt vechi, dar ele *trebuie* să fie vechi pentru a avea haz. Este esenţial ca o glumă să nu fie originală. Există o varietate de umor care este, sau poate fi, originală: calamburul. Am auzit calambururi create în mod evident spontan. Am inventat şi eu cîteva. Dar nimeni nu rîde la asemenea glume. La calambur nu se rîde. Se ricanează. Cu cît e mai bun calamburul, cu atît se ricanează mai tare. Umorul original nu stîrneşte rîsul. De ce?

— Habar n-am.

— Foarte bine. Atunci să aflăm. După ce am transmis Multivacului toate informaţiile pe care le-am considerat utile cu privire la subiectul umorului, îl alimentez acum cu bancuri selecţionate.

— Selecţionate pe ce criteriu? întrebă Trask.

— Nu ştiu, răspunse Meyerhof. Bancuri care mi se par mie potrivite. Întîmplător, sînt Mare Maestru.

— Oh, desigur. Desigur.

— Pe baza acestor bancuri şi a filosofiei generale a umorului, vreau ca Multivac să stabilească originea bancurilor, dacă poate. Şi fiindcă Whistler e la curent şi a găsit cu cale să vă informeze, anunţaţi-l ca poimîine să fie prezent în Laboratorul de analiză. Cred că va avea puţin de lucru.

— Sigur că da. Pot să asist şi eu?

Meyerhof dădu din umeri. Era limpede că prezenţa sau absenţa lui Trask îl lăsa rece.

*

Meyerhof alese cu deosebită atenţie ultimul banc al seriei. În ce anume consta atenţia, n-ar fi putut spune, însă trecuse în revistă zeci de posibilităţi, testîndu-le şi retestîndu-le inefabila calitate a semnificaţiei.

— Ug, omul cavernelor – începu el – îşi vede consoarta alergînd spre el cu faţa scăldată în lacrimi. „Ug, Ug!” strigă ea disperată. „Fă ceva, un tigru a intrat în peştera maică-mii. Fă ceva!” Ug scoate un mîrîit, reîncepe să roadă ciolanul de bivol şi bombăne: ,,Dă-l dracului! Cui îi pasă ce-o să pătimească un tigru?”

Apoi Meyerhof formulă cele două întrebări şi se lăsa pe speteaza scaunului, închizînd ochii. Terminase.

*

— Nu mi s-a părut nimic în neregulă, îi spuse Trask lui Whistler. Mi-a explicat destul de binevoitor ce urmăreşte şi chiar dacă-i o treabă ciudată, nu-i ilegala.

— Ce *pretinde el* că urmăreşte, rectifică Whistler.

— Mă rog. Oricum, nu pot opri activitatea unui Mare Maestru numai pe baza unei bănuieli. E într-adevăr cam bizar dar, în definitiv, toţi Marii Maeştri sînt puţin bizari. În nici un caz, nu mi s-a părut că n-ar fi în toate minţile.

— Să foloseşti Multivacul ca să afli provenienţa bancurilor! mormăi nemulţumit analistul-şef. Asta-i treabă de om în toate minţile?

— Ce ştim noi? replică iritat Trask. Ştiinţa a progresat în aşa măsură încît singurele probleme neelucidate încă au rămas cele ridicole. Celelalte au fost demult enunţate, analizate şi rezolvate.

— Degeaba. Pe mine tot mă îngrijorează.

— Faptul e consumat, Whistler. O să mergem la Meyerhof şi-ai să analizezi răspunsul Multivacului, dacă a dat vreun răspuns. În ceea ce mă priveşte, singura mea sarcină este să mă ocup de aspectul birocratic al lucrurilor. Dumnezeule mare, ce să fac dacă nu ştiu nici măcar cu ce se ocupă un analist-şef ca dumneata, în afară de faptul că trebuie să analizeze.

— E destul de simplu, zise Whtetler. Un Mare Maestru, ca Meyerhof, pune întrebări, iar Multivac le formulează automat în cantităţi şi operaţii. Echipamentele necesare pentru transformarea cuvintelor în simboluri constituie porţiunea cea mai vastă din imensul ansamblu al computerului. Multivac dă apoi răspunsul în cantităţi şi operaţii, fără însă a le traduce iarăşi în cuvinte, cu excepţia cazurilor celor mai simple sau de rutină. Dacă ar fi fost proiectat în aşa fel încît să rezolve şi problema traducerii integrale, dimensiunile sale ar fi fost de patru ori mai mari.

— Aha! Aşadar treaba dumitale este să traduci simbolurile în cuvinte?

— A mea şi a altor analişti. Ori de cîte ori este necesar, folosim computere mai mici, special concepute pentru a ne facilita munca. (Whistler zîmbi strîmb.) Asemenea

preoteselor din anticul Delphi, Multivac emite răspunsuri oraculare şi enigmatice. Numai că-n vremurile noastre există interpreţi.

Ajunseseră. Meyerhof aştepta. Whistler întrebă pe un ton glacial:

— Care sînt circuitele pe care le-aţi folosit, Maestre?

Meyerhof îi răspunse şi Whistler se apucă de lucru.

*

Trask încerca să urmărească desfăşurarea operaţiilor, dar nu înţelegea nimic. Reprezentantul guvernului privi cum se derula o bandă acoperită cu puncte mărunte care formau arabescuri misterioase. Marele Maestru Meyerhof aştepta cu un aer indiferent lîngă maşină, în timp ce Whistler urmărea curgerea benzii. Analistul se echipase cu o pereche de căşti prevăzute cu microfon şi din cînd în cînd murmura instrucţiuni pentru asistenţii săi aflaţi în alte încăperi, unde dirijau contorsiunile electronice ale altor computere.

În răstimpuri, Whistler asculta încordat, apoi manevra cu repeziciune tastele unei claviaturi complicate, pe care erau marcate simboluri ce aminteau vag de semnele matematice.

Trecu astfel mai bine de-o oră.

Expresia încruntată de pe chipul lui Whistler se accentua. La un moment dat, analistul îşi înălţă privirea spre ceilalţi doi şi bolborosi: „E de necre...”, apoi se întrerupse şi-şi reluă lucrul.

În cele din urmă, spuse cu voce răguşită:

— Pot să vă dau un răspuns neoficial. Pentru răspunsul oficial trebuie să aşteptăm analiza completă. Vreţi să cunoaşteţi răspunsul neoficial?

— Dă-i drumul, spuse Meyerhof.

Trask încuviinţă cu un semn din cap.

Whistler îl fulgeră cu privirea pe Marele Maestru.

— O întrebare aberantă nu poate primi decît un

răspuns... începu el, apoi continuă ursuz: Multivac indică o origine extraterestră.

— Ce-ai spus?! exclamă Trask.

— N-aţi auzit? Glumele de care rîdem n-au fost inventate de oameni. Multivac a analizat toate datele care i-au fost furnizate şi unicul răspuns posibil, conform acestor date este că o inteligenţă extraterestră a creat bancurile, toate bancurile, şi le-a plasat în anumite cugete umane, în momente şi locuri anume alese, astfel încît nici un om să nu fie conştient c-ar fi inventat vreunul. Toate glumele ulterioare nu-s decît variaţiuni minore şi adaptări ale originalelor primordiale.

Meyerhof scoase o exclamaţie triumfătoare.

— Toţi umoriştii, rosti el, nu fac altceva decît să reactualizeze bancuri vechi. E lucru bine ştiut. Răspunsul este corect.

— Dar de ce? întrebă Trask. În ce scop să fi inventat bancurile?

— Multivac spune, răspunse Whistler, că singurul scop în concordanţă cu toate datele e că bancurile sînt destinate studiului psihologiei umane. Noi studiem psihologia şoarecilor punîndu-i să parcurgă labirinturi. Şoarecii nu ştiu asta şi n-ar şti nici dacă ar fi conştienţi de ceea ce se întîmplă; dar nu-s conştienţi. Aceste inteligenţe străine studiază psihologia omului observînd reacţiile individuale la anecdote selectate în mod judicios. Fiecare om reacţionează altfel... Probabil că aceste inteligenţe sînt faţă de noi ceea ce sîntem noi faţă de şoareci, adăugă el, cutremurîndu-se.

Privind în gol, Trask zise:

— Marele Maestru spunea că omul este singurul animal înzestrat cu simţul umorului. S-ar părea deci ca acest simţ ne-a fost inoculat din afară.

— Iar posibilul nostru umor, care provine din interior, nu stîrneşte rîsul, adaugă excitat Meyerhof. Mă refer la

calambururi.

— E de presupus, spuse Whistler, că extratereştrii suprimă reacţiile la glume spontane pentru a evita orice confuzie.

Ca şi cînd ar fi încercat să se smulgă dintr-un vis urît, Trask zise:

— Dumnezeule mare, veniţi-vă în fire! Doar n-o sa credeţi una ca asta!

Analistul-şef îl privi cu răceală.

— E răspunsul Multivacului. Tot ce se poate conchide în acest moment. Multivac i-a indicat pe adevăraţii bufoni ai universului şi dacă vrem să aflăm mai multe, problema va trebui să fie aprofundată. (Şi Whistler adăugă în şoaptă:) Dacă cineva îndrăzneşte s-o aprofundeze.

Brusc, Marele Maestru Meyerhof spuse:

— Am pus doua întrebări. Deocamdată am primit răspuns numai la prima. Cred că Multivac are suficiente date pentru a răspunde şi la a doua.

Whistler ridică din umeri. Părea sleit de puteri.

— Cînd un Mare Maestru crede ca există suficiente date, zise el, nu văd cum aş putea obiecta. Care era a doua întrebare?

— Am întrebat: ce consecinţe va avea asupra rasei umane descoperirea răspunsului la cea dintîi întrebare?

— De ce-aţi întrebat asta? vru să ştie Trask.

— Pentru că aşa am simţit eu, replică Meyerhof.

— Nebunie, totul e nebunie, murmură Trask şi se întoarse cu spatele. Era conştient de modul straniu în care schimbase rolul cu Whistler. Acum el era cel care acuza de demenţă. Strînse cu putere din pleoape. Zadarnic încerca să se amăgească. În cincizeci de ani, nimeni nu putuse să pună la îndoială asociaţia dintre un Mare Maestru şi Multivac şi să-şi vadă îndoielile confirmate.

Whistler lucra în tăcere, cu dinţii încleştaţi. Urmărea din nou complicatul program al Multivacului şi al maşinilor

auxiliare. Trecu încă o oră. În sfîrşit, analistul-şef îşi smulse căştile de pe cap şi emise un hohot sec.

— E un adevărat coşmar!

— Care-i răspunsul? întrebă Meyerhof. Mă interesează concluziile Multivacului, nu ale dumitale.

— Perfect. Poftim: Multivac declară că în momentul în care un singur om va descoperi adevărul asupra acestei metode de analiză psihologică a minţii umane, ea va deveni inutilizabilă ca tehnică obiectivă pentru puterile extraterestre care o folosesc în acest moment.

— Vrei să spui că nu se vor mai transmite glume omenirii? întrebă Trask cu voce joasă. Sau ce vrei să spui?

— Nu mai există bancuri, zise Whistler. *Din acest moment!* Multivac a spus: „în acest moment”. Experienţa a încetat *în acest moment!* Va trebui să se introducă o tehnică nouă.

Cîteva minute rămaseră nemişcaţi, privindu-se unii pe alţii.

Într-un tîrziu, Meyerhof spuse cu voce tărăgănată:

— Multivac are dreptate.

Cu chipul descompus, Whistler murmură:

— Ştiu.

Pînă şi Trask rosti în şoaptă:

— Da, negreşit.

Meyerhof fu cel care aduse dovada decisivă. Meyerhof, povestitorul de bancuri desăvîrşit.

— S-a terminat, într-adevăr, spuse el. Gata. Încerc de cinci minute şi nu-mi vine în minte nici un banc. Nici măcar unul singur! Şi sînt încredinţat că dacă voi citi vreunul într-o carte, n-am să rîd.

— Darul umorului ne-a fost luat, şopti mohorît Trask. Oamenii nu vor mai rîde niciodată.

Rămaseră imobili, privind în gol, simţind cum lumea se reduce la dimensiunile unei cuşti de şoareci – o cuşcă din care labirintul fusese scos şi în locul lui avea să urmeze...

altceva.

***

Dincolo de aspectul anecdotic, în povestire se întîlneşte şi o parte din ideile omului de ştiinţă Asimov, referitoare la maşinile inteligente, idei expuse pe larg în numeroasele sale lucrări de popularizare a ştiinţei.

Astfel, după Asimov, inteligenţa artificială a maşinilor poate atinge un asemenea nivel de dezvoltare încît să se apropie de capacitatea mentală a omului, sau chiar să o depăşească. Pornind, însă, dintr-un punct diferit şi dezvoltîndu-se de-a lungul unor direcţii diferite, şi pentru scopuri diferite, inteligenţa artificială va avea, în consecinţă, atît calităţi cît şi defecte, pe care fiinţele umane nu le au. Lucrînd împreună, părţile tari ale uneia vor putea suplini părţile slabe ale celeilalte şi astfel, în cooperare, cele două tipuri de inteligenţă pot avansa mult mai rapid decît fiecare în parte. Or, numai în cooperare va putea Marele Maestru să descopere teribilul adevăr.